

Kérdések Gyuris Beának és Mády Katinak

GYURMA₁₀₀

Szerkesztette: Gárdai Kinga, Kohári Anna, Molnár Cecília
Borítóterv: Recski Gábor alkotásai alapján

A nagy „GyurMa100-sejtés”

*“I would rather have questions
that can't be answered than
answers that can't be
questioned.”*

– Richard Feynman

Kedves Bea! Kedves Kati!

Bármilyen hihetetlennek is tűnt számunkra, 2020 az 50. születésnapotok éve. Erre az alkalomra készülve fogalmaztuk meg a következő sejtést:

A kutatók kortalanok.

És rátok gondolva, úgy látjuk, hogy annál inkább így van ez, minél többet publikálnak. Ez az összefüggés persze bizonyításra szorul; ezért úgy döntöttünk, hogy egy empirikus kísérlettel kezdjük el ennek a kérdésnek a tudományos vizsgálatát.

Hipotézisünk tehát a következő: a kutatók kortalansága és publikációs termékenysége összefügg egymással. Ezt a hipotézist egyelőre egy kétfős mintán végzett kísérlettel szeretnénk tesztelni. Ez a kis kötet ebben az egyedülálló longitudinális kísérletben való részvételre is invitál titeket. Ugyanakkor a kortalanságotok fenntartásában is szeretne segíteni nektek.

Ez a kötet tehát nem tartalmaz cikkeket, okos tanulmányokat, bosszantó vagy épp revelatív tudományos eredményeket.* Ezeknek a megírása rátok vár a következő (fejenként) ötven évben. Viszont ha az elmúlt években megcsappant volna a még

*Néhány újabb kísérlet eredményei szerint a cikkek és az okos tanulmányok fogyasztása bizonyos mennyiség után öregít!

meg nem válaszolt kérdések száma, ebben a kis kötetben találtak jó néhányat. Születésnapotok alkalmából arra kértük a kollégákat, hogy olyan kutatási kérdéseket fogalmazzanak meg nektek, amelyekkel a következő (fejenként) ötven évben foglalkozni tudtok. Érkezett is jó néhány testre szabott ötlet, ezeket gyűjtöttük egybe a következő oldalakon.

Úgyhogy kedves Bea, kedves Kati, hajrá, nincs más hátra, mint megválaszolni ezeket a kérdéseket! Mi pedig cikkeitek olvasóiként, kritikusaiként fogunk részt venni ebben a következő 50 évre szóló longitudinális kísérletben.

Isten éltesen Benneteket, boldog születésnapot kívánunk!

Visegrád, 2020. augusztus 23.

Cili és a kérdések megfogalmazói

Rebrus Péter

Kérdés mindkét ünnepelthez:

Az engem régóta foglalkoztató kérdés az, hogy **milyen lesz a magyar nyelv 50 (sőt 100, 150, 200 év múlva)**. Ezt értem a nyelv hangtanára és pragmatikájára is.

Vajon milyen hangtani és pragmatikai változások fognak lezajlani, amelyeket előre jeleznek mai tendenciák?

Mivel a nyelvészek természettudománynak tartják a saját tudományukat, amely jósolni képes, ezért úgy gondolom, hogy erre a kérdésre nem nehéz válaszolni.

Cser András

Mitől függ az, hogy a címek (művek címei) hogyan viselkednek nyelvtanilag egy adott nyelvben?

Például:

I've seen several Hamlets (= 'several versions'), *several Tempests*, *several Two gentlemen of Veronas*; DE: *several Deaths in Venice* (?);

Láttam az Ördög és Katát; DE CSEHÜL: *viděl jsem Čerta a Káču*; stb.

Kenesei István

Milyen beszélői/hallgatói várákosoknak tesz eleget a *-nak/nek* vs. *felé* vs. *számára* használata?

NB. A *felé* már több évtizede ki van pécézve a nyelv művelők részéről, de fennmaradása valószínűleg teljesen indokolt, illetve indokolható. Vajon mivel?

Maitz Péter

Én ugyebár németes vagyok és Katival egy közös fonetikai projektünk volt annak idején, amikor Humboldt-ösztöndíjasok voltunk. Ebből fakadóan a nyelvészeti probléma is a némethez – valamint kettejük kutatásaihoz – kötődne, és lévén fából vaskarika, az idők végezetéig elragódhatnának rajta édeskettesben Beával. Íme:

The acoustic and articulatory properties of the “silent h” in German with a special focus on its occurrence in interrogatives and exclamatives.

Tomáš Duběda

Five existential questions for Katalin, one for each decade:

- **Can you use anti-stress pills if your word stress gets too strong?**
- **Can you mark your prosodic boundaries better if you build a fence?**
- **Do prominent people have a greater sense of prosodic prominence?**
- **Will the decline of our civilisation be accompanied by a stronger declination?**
- **Will the closure of nuclear plants in Germany imply the end of nuclear accents?**

Hans-Martin Gärtner

Quo Vadis (Lingua) Hungari(c)a?

... *all my reasons* ...

It has been claimed in the literature (Gärtner 2009; Gärtner 2015: Chapter 5) that the following correlation holds between inventories of pronouns and clause types.

- (1) If a language *L* possesses embedded non-finite (*wh*-)interrogatives, then the pronominal system of *L* does not possess any indefinite/interrogative ambiguity.

Starting point for the investigation underlying (1) was the contrast between English and German in (2) and (3) (where (2b), (3b), and (3d) directly translate (2a), (3a), and (3c), respectively).

- (2) a. *Mary suddenly remembered [where to find the keys].*
b. **Maria erinnerte sich plötzlich [wo die Schlüssel (zu) finden].*
- (3) a. *Who called?* c. *Someone called.*
b. *Wer hat angerufen?* d. *Es hat wer angerufen.*

Crucially, in English, presence of embedded non-finite interrogatives correlates with the absence of dual use pronouns corresponding to German *wer*.

(1) – recast as [+enf] $\Rightarrow$ [i $\neq$ i] – predicts a typology, which (4) exemplifies with a small set of “easy to establish” cases.

- (4) a. [+enfi, i=i]: $\emptyset$
 b. [+enfi, i $\neq$ i]: *Basque, English, French, Finnish, Modern Hebrew, Italian, Polish, (Eur.) Portuguese, Spanish*
 c. [–enfi, i=i]: *German*
 d. [–enfi, i $\neq$ i]: *Danish, Norwegian, Swedish*

(1)/(4) raises many questions, of course. From the perspective of theoretical linguistics, finding an account for (1) should top the list. The above cited literature does not go beyond preliminary speculation here. But, looking at individual languages might equally be rewarding. Take Hungarian, for example. It seems to belong to type (4d) [–enfi, i $\neq$ i]. Pronouns like *ki* (*Ki csengetett?* 'Who rang the bell?') and *valaki* (*Valaki csengetett.* 'Someone rang the bell.') are non-interchangeable. And, in spite of apparent counterexamples (Kenesei 1994:340), embedded non-finite interrogatives do not occur productively, as indicated in (5), meant to directly translate (2a).

- (5) **Marinak hirtelen eszébe jutott (hogy) hol megtalálni a kulcsokat.*

Now, interestingly, (1) is compatible with [–enfi, i $\neq$ i]-languages changing in one of two directions: either [–enfi] $\gg$ [+enfi] or [i $\neq$ i] $\gg$ [i=i]. The former seems to have occurred in (varieties of) Fenno-Swedish (Holmberg 1983), presumably under the influence of Finnish. The latter appears to have been part of the change from Middle High German to Modern German (Behaghel 1923). So, we are justified to ask:

Which way, if any, will Hungarian go?

References

Behaghel, Otto. 1923. Fragende und unbestimmte Pronomina. Pp. 360-452 in *Deutsche Syntax*, 1. Bd. Heidelberg: Winter.

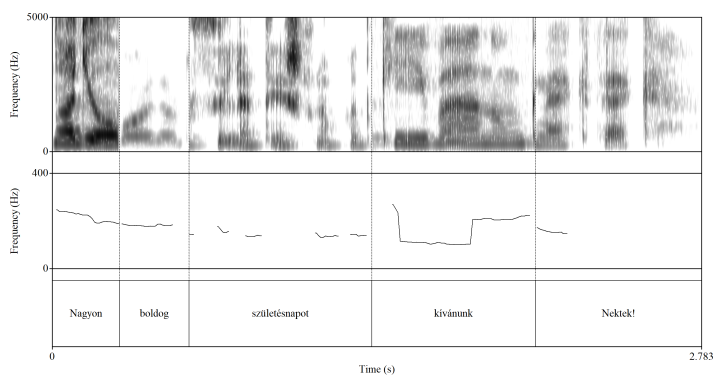
Gärtner, Hans-Martin. 2009. More on the Indefinite-Interrogative Affinity: The View from Embedded Non-Finite Interrogatives. *Linguistic Typology* 13:1-37.

—. 2015. *Special and Minor Sentence Types*. Unpublished manuscript, RIL-HAS Budapest.

Holmberg, Anders. 1983. *Infinita Frågebisatser i Finlandssvensk Dialekt*. Unpublished manuscript, Stockholm.

Kenesei, István. 1994. Subordinate Clauses. Pp. 275-354 in *The Syntactic Structure of Hungarian*, edited by Ferenc Kiefer and Katalin É. Kiss. New York: Academic Press.

**Grácsi Tekla Etelka, Gyarmathy Dorottya,
Horváth Viktória, Huszár Anna,
Krepsz Valéria**

Winkler István

Bár nem tudom, hogy ez nyelvészeti kérdés-e, hiszen nem vagyok nyelvész, én a következő kérdést javaslom.

A különböző kultúrákban a szülők annyi mindent másként csinálnak a csecsemőkkel. Valahogyan mégis mindegyik megtanul beszélni.

Mi az, amire tényleg szükség van ahhoz, hogy megtanuljunk beszélni, vagy elég, ha a beérkező információ elegendően redundáns, és a különböző módok, ahogyan ezt elérjük, felcserélhetőek?

Sass Bálint

Kedves Kati!

Nagyon megmaradt bennem egy régi előadásod, amiben arról beszéltél, hogy az „e” egyre inkább „á”-szerűvé kezd válni.

Ez már akkor is megütötte a fülemet, gondolom főként azért, mert azt tapasztalom, hogy a gyerekeim tökre így beszélnek. És a kortársaik. És egyre inkább. Szóval erről és más hasonló a tendenciákról szívesen hallanék még.

Isten éltesse! :)

Bálint

Kedves Bea!

Kösz szépen, hogy vállaltad és vállalod a Közalkalmazotti Tanács vezetését.

Te vagy az, akire mindig lehet számítani.

Jó volt együtt dolgozni. Számomra a legemlékezetesebb persze a 2019 januári intézeti fórum volt. :)

Isten éltesse!

Bálint

Bárkányi Zsuzsanna

**Hallja-e a Jó a Rossz és a Rút, hogy a mézsrúd pakolása során
tegnap méz többször is kellett neki?**

H0: Nem.

Szalontai Ádám

A pragmatika, a fonetika és a bor interfészének kísérleti kutatása

Mint közismert, az alkohol hatása az emberi viselkedés és fiziológia számos területén megfigyelhető. A fonetikát tekintve, például hatással van az artikulációra, ahol nagyobb fokozhatósággal, illetve lassabb tempóval hozható kapcsolatba (többek között Braun és Küzel, 2003). Pragmatikai szempontból pedig szintén számos hatása figyelhető meg... (erre nem találtam idézetet (nem tudom, hogy ez mit mond a pragmatikáról vagy a fonetikusokról) minden esetre nekem például a grice-i maximák jutnak eszembe... azokat biztos csomószer megsejtettem már én is). Az eddigi kutatások főleg általánosan az alkoholt vizsgálták és figyelmen kívül hagyták az alkohol beviteli eszközének (bor) a variabilitását. Ez a kutatási témavázlat ezt a hiányosságot igyekszik korrigálni.

A bor, a szőlő (*vitis vinifera*) kiperéselt levéből, erjesztéssel készült ital, amely rendkívüli variabilitást mutat számos paraméter alapján. Ezek főleg az alábbiakban ragadhatók meg: (i) a szőlő fajtája (pl. szürkebarát, juhfark vagy kadarka), (ii) a termőterület, ami meghatározza egyrészt az éghajlatot/mikroklímát, másrészt a talajban előforduló ásványokat, (iii) az évszám, amely meghatározza egy adott szüret minőségét, illetve (iv) a borász hozzáértése, ez egy erős korrelációt mutat a bor élvezeti értékével, azonban gyenge korrelációt mutat a bor árával.

A kutatási terv lényege egy olyan kísérlet megtervezése, ami

ezeknek a paramétereknek a hatását vizsgálná fonetikai és pragmatikai szempontból (ezeknek a pontos részletét Katira és Beára bízom, hiszen én ugyebár szintakta vagyok). Ahhoz, hogy a kísérleti alanyok közötti variabilitás alacsony maradjon, javasolt, egy szűk körű résztvevői csoport használatát (pl. jelenlegi és volt kollégák, diákok stb.), akik bizonyos időszakonként fogyasztának olyan borokat, amik a fent említett paraméterek minden lehetséges kombinációját lefedik. A megfelelő statisztikai erő elérése céljából javasolt a jelentős számú ismételtes. Ezért előre láthatóan a kísérlet levezetése akár több évet is igénybe vehet.

A kutatási eredményeknek számos alkalmazhatósága képzelhető el. Ezek között elsősorban egy olyan fonetikai-pragmatikai alapú teszt megalkotása szerepel, amely minden kétséget kizáróan meg tudja állapítani egy adott bor minőségét (pl. „Ez a 27-es Chateau Rotschild 3.45-ös a Mády–Gyuris-skálán”). Ilyen szempontból fontos eszköze lenne nem csak a magyar boriparnak, hanem a turisztikának is, hiszen a használatával be lehetne bizonyítani, hogy a magyar bor megállja a helyét a leghíresebb külföldi borokkal szemben. Így véleményem szerint ez a kutatási téma sikerrel pályázhatna nem csak alapkutatási, hanem agrárminisztériumi, illetve nemzeti fejlesztési minisztériumi támogatásra is.

Kiss Angelika

A kérdésem a hároméves kisfiam, Márk magyar eldöntendő kérdéseinek intonációjával kapcsolatos: remélem, hogy az Ünnepek érdekesnek találják a problémámat.

A karantén előtt Márk ugyanolyan szinten beszélt angolul, mint magyarul, de a magyar eldöntendő kérdéseket mondatvégi emelkedő kontúrral ejtette, pont úgy, mint az angol rising declarative-okat. Tehát azt mondja:

Te gyalog jöttél/? ahelyett, hogy *Te gyalog jöttél/\?*

Ez egészen biztosan azért van, mert a bölcsőde lingua francája az angol. Ahogy beköszöntött a karantén, megszűnt az angol nyelvi input, és a kötelező elszigeteltség miatt nem találkoztunk szinte senkivel, akivel angolul beszélhetett volna. Eltelt így pár hónap, és mostanra már nem hajlandó angolul megszólalni senki fia kedvéért. Ezért azt vártam volna, hogy ennek hatására majd a magyar kérdéseket előbb-utóbb helyesen, emelkedő-ereszkedő intonációval fogja ejteni. Már három hónapja annak, hogy következetesen megtagadja az angol nyelvhasználatot, a magyar eldöntendő kérdései viszont továbbra is az angol rising declarative kontúrajait viselik. Márk oroszul is beszél, és az orosz eldöntendő kérdések is ugyanúgy az angol rising declarative-ok áldozatául estek. Ugyanis oroszul is emelkedő-ereszkedő dallama van az eldöntendő kérdéseknek, bár máshová esik a peak.

Márk eszköztárának vázlata:

	Eldöntendő kérdés	Deklaratív kérdés (rising declarative)
Magyar	✓ (emelkedő kontúrral)	–
Orosz	✓ (emelkedő kontúrral)	–
Angol	–	✓

A kérdésem, hogy miért lehet ez, miről tanúskodik ez a preferencia? Tegyük fel, hogy ez több, mint csak egy rossz berögződés. Valószínű, hogy a könnyebbet sajátítja el először. A legegyszerűbb szerkezettel az angol rising declarative-ok büszkélkedhetnek: végül is ezek csak kijelentő mondatok emelkedő intonációval. A többi lehetséges kérdés mind valamennyire bonyolultabb ennél: a magyar és orosz eldöntendő kérdések sima emelkedő-ereszkedő kontúrja nehezebb lehet egy fokkal az esés miatt, a deklaratív kérdések meg még inkább, mert mindkét nyelvben többszörös emelkedés-ereszkedés van.

De ami engem nem hagy nyugodni, az egy másik lehetséges magyarázat: Lehetséges, hogy a mondatvégi emelkedő intonáció nyelvtől függetlenül a bizonytalansághoz/alárendeltséghez és így a kérdésekhez kapcsolódik, szemben az ereszkedő intonációval, ami meg a határozottsághoz/ dominanciához és ezáltal az állításokhoz? Ennek a gondolatnak alapja a Gussenhoven által hirdetett (de Ohala által ki- vagy feltalált) „biológiai kódok” (biological codes). Ezt fonológusok rendszerint megmosolyogják, de meggyőző ellenérvet sose mondanak, pont úgy, mint amikor ufó-hívőkkel találkozunk, akikkel érezzük, hogy jobb bele se kezdeni az érvelésbe. Vagy pont úgy, mint amikor nincs rá ellenérv...

A problémára visszatérve, engem nagyon érdekelne, hogy az eldöntendő és a deklaratív kérdések közül melyik nyelvben melyiket kezdik hamarabb használni az egynyelvű gyerekek, és hogy azt preferálják-e, amelyik mondatvégi emelkedő kontúrral rendelkezik, vagy azt, amelyik könnyebb. De **vajon-e** van bármi, ami könnyebb egy emelkedő mondatvégi kontúrral rendelkező állító mondatnál? Ez az utolsó kérdés retorikai, de van benne *vajon*, és *-e* is. Nagyon igyekeztem!

Németh T. Enikő

Problémafelvetés a kérdőmondatok szemantikája, pragmatikája és prozódiaja kérdéskörhöz.

Tekintsük az alábbi nem szokványos találós kérdést!

- (1) – Mi az: sínen megy és vonat?
– Találós kérdés.[†]

Hajtsunk végre egy gondolatkísérletet és módosítsuk az (1)-beli választ a (2)-ben szereplő módokon!

- (2) – Mi az: sínen megy és vonat?
– Találós kérdés?
– Nem találós kérdés?
– Találós kérdés vagy nem?
– Nem találós kérdés vagy igen?
– Találós kérdés, ugye?
– Nem találós kérdés, ugye?
– Ugye, találós kérdés?
– Ugye, nem találós kérdés?
– Ugye, hogy találós kérdés?

[†]<http://sagv.gyakg.u-szeged.hu/diak/95a/andrew/mindket/nevethet/talker.htm#more>

Problémafelvetés:

A válaszokbeli kérdőmondatok szemantikája és pragmatikája, valamint prozódiaja alapján hogyan magyarázhatók a különbségek a (2)-beli párbeszéddek között?

Kálmán László

Azt kértétek, hogy megoldatlan problémákat küldjünk Beának és Katinak. Sajnos én a fonetikához alig értek, ezért érthető módon inkább Beának tudok jó problémákat megfogalmazni; azért egy Kati-problémával is megpróbálkozom.

1. *Na, most csinálhatom újra.* Ez a mondat olyasmit jelent, hogy 'most újra kell csinálnom'. Vajon a *-hat/-het* „alapjelentéséből” (vagy akármijéből) hogyan lehet levezetni, hogy ilyen használata is van, ami összeférhetetlennek tűnik vele?

2. Van egy régi vicc, még a pártállami időkből, ami úgy kezdődik, hogy *Mi az: Száz párttitkár úszik a Dunán?* (A helyes válasz az, hogy „Nem tudom, de jól kezdődik.”) A hallgatóság ebből már tudja, hogy nem úszóversenyről vagy ilyesmiről van szó, hanem holttestekről. De vajon miből tudják? Miből következik, hogy *a Dunában* úszunk, ha úszni van kedvünk, de *a Dunán*, ha már nem jókedvünkben tesszük? Ez vajon a *-ban/-ben* és az *-n* szemantikájának eltéréséből, az *úszik* több jelentéséből és esetleg más tényezőkből hogyan vezethető le?

3. *Holnap már X. Y. lesz a műsorvezető* – mondja a mai műsor vezetője. Úgy érti, hogy másnap nem ő jelentkezik a műsorban, hanem a kollégája. De a *már* jelenléte valahogy azt sugallja, hogy harmadnap és negyednap is X. Y. fogja vezetni a műsort, tehát nem szerencsés a mondat, ha naponta változik a műsorvezető, csak akkor igazán jó, ha eddig a mostani ember vezette, másnap-tól pedig váltás lesz. De hogy vezethető le ez a *már* „jelentéséből” (vagy akármijéből)?

És a fonetikai kérdés:

Az angol nyelvterületen az intervokális /t/ (meg a szó végén, magánhangzó után álló /t/) kiejtése félelmetes változatosságot mutat, a flaptól a [θ]-n keresztül a [ʔ]-ig minden van. De vajon miért pont a /t/? Mi lehet annak az oka, hogy a /p/ vagy a /k/ esetében sokkal kisebb a variabilitás?

Kohári Anna

A hosszú vonatutak kiváló lehetőséget adnak a következő kérdéseken való elmélkedéshez és adatgyűjtéshez. A vonat hangját többféle módon szokták utánozni, pl. *zakataka, tadamtüdüm, csi-huhú*.

Milyen tényezők határozzák meg a különböző nyelvi formák közötti választást; a különböző szociodemográfiai változók hatással vannak-e a megformált hangsor felépítésére, tagolására és intonációjára?

Vajon a különböző vasútvonalakon máshogy „zakatolnak” az emberek, továbbá másképp hangzik, ha egy gyerek zakatol egy felnőttnek, mint egy felnőtt egy gyereknek? *Tüdüm-tüdüm-tüdüm-tsssssz*.

Molnár Cecília Sarolta

Két kérdés foglalkoztat a francia eldöntendő kérdésekkel kapcsolatosan.

1. A franciában (legalább) három formával lehet kifejezni eldöntendő kérdést:

- a. Inverzióval:

As-tu attrapé le coronavirus?

(Elkaptad a koronavírust?)

- b. Az *est-ce que* kérdő partikulával:

Est-ce que tu as attrapé le coronavirus?

(ua.)

- c. Emelkedő dallammal (*rising declarative*):

Tu as attrapé le coronavirus?

(ua.)

Az a. formálisabb, emelkedettebb, és inkább írásban használatos, a b. és a c. teljesen köznyelvi.

De van-e más, például a szituációban jelen levő evidenciákhoz köthető különbség ezeknek a formáknak a használatában?

2. A franciában a „kérdő” *ugye* megfelelője egy invariáns alakú *tag*:

- (1) Bea a 50 ans, n'est-ce pas?

(Bea 50 éves, ugye?)

Ez nem túl gyakori, és főleg gondozott beszédben, és pedagógiai szituációkban hallom. Spontán társalgásban nem. (Hacsak én nem mondom, viccből.)

Viszont van a *quoi*, ami egy rendes wh-szó, eredetileg azt jelenti hogy 'mi?/mit?'. Ezt a franciák, megfigyelésem szerint, nagyon hasonlóan használják, mint mi az *ugyé-t*. Szinte bárhova be lehet rakni, és a beszélő azt fejezi ki vele, hogy evidens, igaz az, amit mond. De ugyanúgy, mint az *ugyé-t*, használják véleményt kifejező állításokban is. Ez inkább spontán beszédben fordul elő, és vannak beszélők, akik nagyon használják, és vannak, akik egyáltalán nem, vagy alig.

- (2) Tu connais Bea? Elle est une linguiste hongroise, elle a beaucoup écrit sur les questions. Et elle a fait des expériences sur les formes interrogatives, quoi. Elle est géniale, quoi.

(Ismered Beát? Ő egy magyar nyelvész, sokat írt a kérdésekről. És kísérleteket is végzett a kérdő mondatokkal kapcsolatosan, ugye. Zseniális, ugye.)

Érdekelnének a különbségek és a hasonlóságok az *ugye* és a *quoi* használata között. És a konkrét kérdés, amire lehet, hogy nincs válasz:

Miért épp kérdő formák válnak evidenciajelölő partikulákká?

És még egy kérdés, inkább Katinak:

Az egyik nap az asztalnál a szitakötőről volt szó (!). Franciául *libellule*. Megkérdezték, hogy van ez magyarul. Mondtam, hogy *szitakötő*. Ez nagyon megtetszett nekik, ez a szó. Mire az egyik francia (egyébként biológus) azt kérdezi, mit jelent a két része ennek a szónak? Visszakérdeztem, hogy hogyhogy két része? Azt mondja (nem tud egyáltalán magyarul, de évek óta él magyarokkal is, akik franciául beszélnek): a szita és a *kötő*. Megkérdeztem, hogy honnan érezte meg, hogy ez összetétel. Erre azt mondta, hogy a hangsúlyból. Lehet, hogy tudatlanság, de lehetséges ez? **Az összetételekben van valamilyen érzékelhető prozódiai határ az összetételi tagok között?** (Én, ha jól emlékszem, mindig azt tanultam, hogy nincs ilyesmi.)

